

me verba vestra: ego audivi. 14. Hæc dicit Dominus Deus: Letante universa terra, in solitudinem te redigam. 15. Sicuti gavisus es super hereditatem domus Israel, eo quod fuerit dissipata, sic faciam tibi: dissipatus eris, mons Seir, et Idumæa omnis: et scient quia ego Dominus.

3. ECCE EGO AD TE (Chaldeus: *Ecce ego mitto furorē meum super te*), MONS SEIR, — id est Edom, vel Idumæa: Esau enim cultor Idumææ dictus est Edom, quia rufus; et Seir, quia pilosus, Gen. cap. xxxvi, 8 et 9.

5. EO QUOD, etc., CONCLUSERIS FILIOS ISRAEL. — Quia, ut ait Abdias vers. 14, Idumæi fugientes a Chaldeis ad se Judæos occidebant, alios etiam persequebantur et capiebant: imo cum Chaldeis obsederunt et expugnauerunt Jerusalem.

IN TEMPORE INIQUITATIS EXTREMÆ. — Hebræus: *In tempore quo finem habuit iniquitas*. Ita Vatablus et Pagninus, id est in tempore quo Deus finem dedit peccatis Iudeorum, per eorum excidium: tunc enim Chaldei se jungentes Idumæi Judæos affixerunt et occiderunt. Alii, « iniquitatis, » id est punitionis, et calamitatis « extremæ, » Ita Maldonatus. Ut sit metonymia, qua iniquitas ponitur pro effectu et pena iniquitatis. Hic sensus valde congruit Hebræo et præcedentibus.

Alii, « iniquitatis extremæ, » non Judæorum, sed Idumæorum. Summum enim eorum scelus fuit, cum Chaldeis se jungere, ut populum Dei everterent.

6. SANGUINI (id est cædi, vel cæsoribus et sanguinariis) TRADAM TE. — Hebræus ad verbum est, *sanguinem faciam te*, q. d. Ita vulnerabo et cruentabo te, ut videaris totus conversus esse in sanguinem, nec aliud esse quam sanguis.

ET CUM SANGUINEM (id est cædem et occisores) ODERIS, — illi tamen persequebantur te. Aliter hunc versum vertit et explicat Vatablus, nimirum, q. d. Feceram te sanguinem, id est consanguineum Hebræorum, quos odisti, cum eos amaro debuisse: efficiam ergo ut sanguis, id est ultio sanguinis, vel sanguinarij te persequantur. Ita enim justa Dei ultio homicidas persequitur, ac si sanguis occisorum, ipsique occisi, aut occisorum larvæ vel furie eos persequebantur. Unde sæpe videtur sibi eos videre, semperque eorum phantasie observantur: nec eos quiescere sinunt, quasi eos insectentur, et ad necem adigant. Cujus rei illustra exempla recensit *Genes. ix, 5*, et *Deut. xxi, 4*.

8. MONTES EJUS, — montes Seir, id est Idumææ, de qua nunc in singulari loquitur, nunc in plurali, intelligens ejus cives et incolas.

10. DUE GENTES, etc., MEÆ ERUNT (scilicet Israel et Juda, q. d. O Idumæa! spe devoraveras totam Judæam et Samariam, dicebasque: Due hæc gentes, id est gentium regiones, scilicet Judæa et Israel sive Samaria, meæ sunt), CUM DOMINUS ES-

SET IBI, — id est ibi coleretur, essetque Judææ quasi præses, tutor et rex, q. d. Non es reveritus Dei præsentiam, et quasi, eo vidente et nolente, voluisti terram ejus occupare, et quasi Deum sua possessione depellere. Ita S. Hieronymus. Vide *Jerem. xlix, 1*.

11. FACIAM JUXTA IRAM TUAM, — id est, prout meretur tua ira, et, ut Septuaginta, *inimicitia et irasus*, id est, ut Chaldeus, æmulatio contra fratres tuos Judæos, q. d. Irascit tibi, sicut tu iratus es populo meo: iratusque tractabo te, sicut tu eum iratus tractasti; et gloriam meam ostendam, illos liberando, te puniendo, ait Maldonatus.

JUDICAVERO, — puniero.
12. DESERTI (scilicet montes Judææ, a Judæ jam occisis, vel abductis), NOBIS AD DEVORANDU DATI SUNT.

13. INSUREXISTIS SUPER ME, — contra me. Hebræus: *Magnificastis os vestrum super me*, id est superbe mihi insultastis. Sic dicitur *Psal. lxxii, vers. 8*: « Posuerunt in celum os suum; et lingua eorum transivit in terra, » q. d. Nulli hominum, vel cœlitum pepercerunt, sed in omnes fuerunt maledicti, contra omnes acurrunt et exeruerunt linguam suam virulentam.

DEROGASTIS ADVERSUM ME VERBA VESTRA, — detraxistis mihi per verba vestra, que adversum me jactastis: his enim meæ gloriæ derogastis. Simili phrasi dixit Seneca in *Præfat. lib. I Natur. Quæstion.*: « Derogare aliquid ex lege fatorum: » derogare, id est detrahere. Sic vulgo dicimus, « Derogare fidem, » vel, « gratiam alicui. » Et Tacitus, lib. 1: « In commune, ait, nihil derogent. » Simili catachresi scripsit S. Polycarpus epist. ad *Philippens.*: « Si quis, inquit, deviarit eloquio Domini ad propria desideria, et dixerit neque resurrectionem, neque judicium esse, hic primogenitus Satane est. » *Devinerit*, id est detorsit, inflexerit, depravarit. Hebræice est *חַרְתָּוּת חַרְתָּוּת*, id est efflagitastis, expostulastis, dura verba multiplicastis contra me, hoc est, superbe et impudenter multa aspera et contumeliosa jactastis contra me, atque gloriam meam. Septuaginta, *vociferati estis contra me*.

14. LETANTE UNIVERSA TERRA, — q. d. Sicut tu in vastatione Judææ letatus es: ita faciam ut in tui vastatione aliæ gentes letentur, gaudeant et exultent. Equum enim est, ut qua mensura mensus es aliis, eadem remediatur tibi. Hoc excidium Idumææ factum est per Nabuchodonosor et Chaldeos, teste Josepho.

CAPUT TRIGESIMUM SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

promittit se Israel e Babilone reducturum et restauraturum; ac ejus antitypo per Christum a captivitate peccati et diaboli eum redempturum; atque daturum ei spiritum novum, et vitam novam, sanctam et divinam per baptismum. Ubi adverte: Propheta, more suo, res sui populi, scilicet captivitatem et liberationem pertractat: sed sub his potius spectat, aciemque mentis defigit in Christum quasi prophetam suæ scopum: unde clare et discrete ad eum assurgit, vers. 25. Vide Canon. IV et V (1).

1. Tu autem, fili hominis, propheta super montes Israel, et dices: Montes Israel, audite verbum Domini: 2. Hæc dicit Dominus Deus: Eo quod dixerit inimicus de vobis: Euge, altitudines sempiternæ in hereditatem datae sunt nobis: 3. propterea vaticinare, et dic: Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod desolati estis, et conculcati per circuitum, et facti in hereditatem reliquis gentibus, et ascendistis super labium linguæ, et opprobrium populi: 4. propterea, montes Israel, audite verbum Domini Dei: Hæc dicit Dominus Deus montibus, et collibus, torrentibus, valibusque, et desertis, parietinis, et urbibus derelictis, quæ depopulatee sunt, et subsannate a reliquis gentibus per circuitum. 5. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Quoniam in igne zeli mei locutus sum de reliquis gentibus, et de Idumæa universa, quæ dederunt terram meam sibi in hereditatem cum gaudio, et toto corde, et ex animo: et eiecerunt eam ut vastarent: 6. idcirco vaticinare super humum Israel, et dices montibus et collibus, jugis et vallibus: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego in zelo meo, et in furore meo locutus sum, eo quod confusionem gentium sustinueritis. 7. Idcirco hæc dicit Dominus Deus: Ego levavi manum meam, ut gentes quæ in circuitu vestro sunt, ipsæ confusionem suam portent. 8. Vos autem, montes Israel, ramos vestros germinetis, et fructum vestrum afferatis populo meo Israel: prope enim est ut veniat: 9. Quia ecce ego ad vos, et convertar ad vos, et arabimini, et accipietis mentem. 10. Et multiplicabo in vobis homines, omnemque domum Israel: et habitabunt civitates, et ruinosæ instaurabuntur. 11. Et replebo vos hominibus et jumentis: et multiplicabuntur, et crescent: et habitare vos faciam sicut a principio, hominesque donabo majoribus, quam habuistis ab initio: et scietis quia ego Dominus. 12. Et adducam super vos homines, populum meum Israel, et hereditate possidebunt te: et eris eis in hereditatem, et non addes ultra ut absque eis sis. 13. Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod dicunt de vobis: Devoratrix hominum est, et suffocans gentem tuam: 14. Propterea homines non comedes amplius, et gentem tuam non necabis ultra, ait Dominus Deus: 15. Nec auditam faciam in te amplius confusionem gentium, et opprobrium populorum nequaquam portabis, et gentem tuam non amites amplius, ait Dominus Deus. 16. Et factum est verbum Domini ad me, dicens: 17. Fili hominis, domus Israel habitaverunt in humo sua, et polluerunt eam in viis suis, et in styliis suis; juxta immunditiam menstruatæ facta est via eorum coram me. 18. Et effudi indignationem meam super eos pro sanguine, quem fude-

(1) Prophetia in hoc capite et in seq. comprehensa ad gratiasam populi Dei restorationem pertinet.

Primo, dato mandato divino ad Prophetam et alloquio ad Israel, indicit Deus venturæ restorationis causas desumptas, primo, partim ex insolentia hostium confidentis, 2; secundo, partim ex oppressionis populi cum opprobrio conjuncta, 3, 4; tertio, ex zelo divino sumenda vindicta de oppressoribus Israelis, 5-7.

Secundo, promittit, primo, benedictionem terræ Israel tursus colendam, et urbium ac civibus augendam, 8-12;

secundo, securitatem ejusdem, in postera immunita a viciorum contumaciis et hostium violentiis, 13-15.

Tertio, ne vero populus, ista ornatus a Deo beneficiis suis sibi meritis tantam felicitatem adscriberet, aut existimaret in merito se tot a gentibus incommodis urgere, primo, enumerat peccata, propter quæ variis vexatur infortunis, scilicet scelera priora captivitate jam ad dispersionem puniata, 17, 18; et nova post dispersionem adhuc addita, 20, 21; secundo, dat rationem movementem ex Dei, non autem ex populi parte venientem, 22, 23, 24;

runt super terram, et in idolis suis polluerunt eam. 19. Et dispersi eos in gentes, et ventilati sunt in terras: juxta vias eorum, et adinventiones eorum judicavi eos. 20. Et ingressi sunt ad gentes, ad quas introierunt, et polluerunt nomen sanctum meum, cum diceretur de eis: Populus Domini iste est, et de terra ejus egressi sunt. 21. Et peperi nomini sancto meo, quod polluerat domus Israel in gentibus, ad quas ingressi sunt. 22. Idecirco dices domui Israel: Hæc dicit Dominus Deus: Non propter vos ego faciam, domus Israel, sed propter nomen sanctum meum, quod polluistis in gentibus, ad quas intrastis. 23. Et sanctificabo nomen meum magnum, quod pollutum est inter gentes, quod polluistis in medio earum: ut sciant gentes quia ego Dominus, ait Dominus exercituum, cum sanctificatus fuero in vobis coram eis. 24. Tollam quippe vos de gentibus, et congregabo vos de universis terris, et adducam vos in terram vestram. 25. Et effundam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris, et ab universis idolis vestris mundabo vos. 26. Et dabo vobis cor novum, et spiritum novum ponam in medio vestri: et auferam cor lapideum de carne vestra, et dabo vobis cor carneum. 27. Et spiritum meum ponam in medio vestri: et faciam ut in præceptis meis ambuletis, et iudicia mea custodiatis et operemini. 28. Et habitabitis in terra quam dedi patribus vestris: et eritis mihi in populum, et ego ero vobis in Deum. 29. Et salvabo vos ex universis inquinamentis vestris: et vocabo frumentum, et multiplicabo illud, et non imponam vobis famem. 30. Et multiplicabo fructum ligni, et geminam agrum, et non portetis ultra opprobrium famis in gentibus. 31. Et recordabimini viarum vestrarum pessimarum, studiorumque non bonorum: et displicebunt vobis iniquitates vestrae, et scelera vestra. 32. Non propter vos ego faciam, ait Dominus Deus, notum sit vobis: confundimini, et erubescite super viis vestris, domus Israel. 33. Hæc dicit Dominus Deus: In die, qua mundavero vos ex omnibus iniquitatibus vestris, et inhabitari fecero urbes, et instauravero ruinosa, 34. et terra deserta fuerit excolta, quæ quondam erat desolata in oculis omnis viatoris, 35. dicent: Terra illa inculta, facta est ut hortus voluptatis: et civitates deserte, et destitute atque suffossæ, munitæ sederunt. 36. Et scient gentes quæcumque derelictæ fuerint in circuitu vestro, quia ego Dominus ædificavi dissipata, plantavique inculta, ego Dominus locutus sum, et fecerim. 37. Hæc dicit Dominus Deus: Adhuc in hoc inveniunt me domus Israel, ut faciam eis: multiplicabo eos sicut gregem hominum, 38. ut gregem sanctum, ut gregem Jerusalem in solemnitatibus ejus: Sic erunt civitates cæcæ, plena gregibus hominum: et scient quia ego Dominus.

1. PROPHEA SUPER MONTES (de montibus) ISRAEL, — id est de restauratione montium Judææ, ac consequenter totius Judææ, quæ magna ex parte montosa est. Est synecdoche.

MONTES ISRAEL. — Est prosopopœia. Montes enim quasi homines alloquitur: vel « montes, » id est inchoate montium, ut sit metonymia (1).

tertio, enumerant conferenda beneficia quæ sunt: primo, congregatio et reductio in patriam, 24; secundo, purificatio ab inquinamentis, per effusam aquam mundam, 25-29; tertio, innovationem cordis, sanctificationem spiritus, et restaurationem fructus, 29-32; quarto, præsertim a fame et penuria; quinto, recordationem et potentiam de præteritis, 31.

Quarto, hanc promissionem absolvit per relationem effectuum hinc conversionem sequentium, 33, 34 quales sunt: primo, admiratio gentium de mutatione tam splendida, 35; secundo, agnatio divine potentie et fidelitatis, 36; tertio, fiducia de precibus audiendis et electis multiplicandis, 37, 38.

(1) Montes Israel hic opponuntur montibus Seir, de qui-

2. EO QUOD DIXERIT INIMICUS, — Idumæus, Ammonita, Moabita, ut dixit cap. xxv, vers. 3.

ALTIUDINES (id est montes Judææ) SEMPERITERNÆ (hebraice sæculi, id est quæ ab initio sæculi et mundi fuerunt, et in sæculum, id est semper, durabunt: vel, quæ semper fore nostras putamus) IN HEREDITATEM DATÆ SUNT NOBIS, — q. d. Gloria tur Idumæi et Judæam a Chaldeis vastatam possidere et possessuros semper successione et jure quasi hereditario. Sunt enim ipsi Judæorum af-

bus versu ultimo capitis præcedentis. Qui modus inchoandi capitis ostendit, inquit Rosenmüller, contentum vaticinio caput hoc esse cum præcedenti conjungendum. Et revera ita postulat verum ipsarum consecutio. Nam cum prius invocatus esset Deus in Idumæos, quod jam sibi persuasissent, prædicassentque Judæorum regionem usum potestatem esse venturam (xxv, 19), contrariæque æmnia esset comminatus; nunc allongatur et consulari montes Israeliticos, qui tunc ab eis cultoribus erant deserti, et sylvarum in modum effratis.

fines et cognati: nam Esau parens Idumæorum fuit frater Jacob parentis Judæorum: Ammon vero et Moab fuerunt filii Lot, nepotis Abrahæ, qui fuit avus Jacobi: ergo Judæis et Judæa abductis, putant se in Judæam, quasi hereditatem suam debere succedere. Vide Jerem. xlix, 1.

3. ET CONCILII PER CIRCUTUM. — Hebraice, et absorberunt vos vicine gentes.

ASCENDISTIS SUPER LABIUM LINGUÆ, — factis estis fabula populi, dietium et opprobrium, juxta id quod minatus est vobis Jeremias, cap. xxiv, 9.

4. PARIETINIS, — muris et parietibus dirutis.

5. IN IGNE ZELI. — Chaldeus, ultionis; Septuaginta, furoris, q. d. In ardore iræ et indignationis minatus sum Idumæis excidium, quia ipsi in clade Judæorum exultarunt, ac Judæam quasi suam invaserunt et occuparunt.

EXERUNT EAM (id est habitatores ejus) UT YSARENT, — id est diriperunt eorum æque ac terræ spolia; Vababius, ut ejicerent eam in prædam.

6. IN ZELO MEO, etc., LOCUTUS SUM (Chaldeus, in indignatione), EO QUOD CONFUSIONEM GENTIUM SUSTINERETIS, — quia a gentibus probris et injuriis affecti estis, o Judæi, qui estis populus meus: hinc ego ad consolationem vestram ulciscar vos, et gentibus talionem reddam. Hinc præclare S. Augustinus in *Sententis*, sent. 207: « Melior, ait, est tristitia iniqua patientis, quam letitia iniqua facientis. »

7. LEVAVI MANUM MEAM, — juravi quasi elata manu, q. d. Sancte juro quod faciam ut gentes vobis hostiles, etiam suam ferant in omnium, et dent poenas opprobrii quod intulerunt vobis, o Judæi!

8. PROPE ENIM EST UT VENIAT, — q. d. Tempus imminet ut redeat, scilicet e Babylone, populus Israel ad vos, o montes Judææ: incipite ergo frondescere, et fructus illis preparare. Hinc Chaldeus vertit: *Prope est ut veniat dies redemptionis*.

9. ECCE EGO AD VOS, — scilicet, o Judæi! veniam; et, ut Chaldeus, *apparebo*, non quasi ultor, sed quasi beneficus pater, ut omnia necessaria vobis suppediem, uti explicat vers. 13 (1).

11. BONSQUE DONABO MAJORIBUS, — scilicet spiritalibus tempore Christi: Christus enim in Judæa vixit, docuit, miracula fecit. More enim suo Propheta assurgit et avolat ad Christum, uti dixi in synopsi capitis. Nam Judæi sub Davide, Salomone, Josue, etc., majora habuerunt bona temporalia, quam post reditum e Babylone habuerunt. Ergo non illa, sed spiritalia Christi hic accipienda sunt.

12. ADEGAM SUPER VOS HOMINES. — Septuaginta: *Generabo super vos homines pro populo meo Israel*,

(1) Ex quo excisa erat Hierosolyma, et cives variis eventibus alio quoque alio dilapsi, nullus montes Israel atque ubera eorum felices videret, nempe senectem acciperunt uliam, quæ sicut Deus in sceleratos cives, sic etiam in eorum agros servisse videri potuit, a quibus centos averterat, quos ante ad civium agrorumque vota intentos habuerat, cf. *Deut. xi, 18*.

q. d. Ego, o Christiani, o Ecclesia mea! pro populo Israel olim fidei, generabo tibi apostolos, viros apostolicos, et fidulum ex omnibus gentibus immensum numerum.

NON ADDES ULTRA UT ABSQUE BIS SIS. — Loquitur non tam de terræ Judæa, nam illa postea vastata est omnino a Tito, quam spiritali, id est Ecclesia Christi, ut dixi: eo enim assurgit et rapitur more Prophetarum. Ecclesia enim in æternum durabit, et suos semper habebit cives.

13 et 14. DEVORATRIX (Est analogie generis et numeri: hæc enim populo in plurali locutus est, nunc vero in singulari loquitur terre, quasi mulieri infami, quæ accusatur, quod filios suos comedit, aut in lecto suffocet, q. d. Hæc enim, o Judæa! perdidisti habitatores tuos peste, fame, dissidiis, bello: sed) NON COMEDES AMPLIUS, — id est ego efficiam ut hoc probrum tibi amplius non objiciatur: quia non patiar habitatores in te devorari, id est occidi.

17 et 18. JUXTA IMMUNDITIAM MENSTRUATÆ FACTA EST VIA EORUM (q. d. Uti maritus uxorem in menstruis sordidam et fetentem abominatur: ita ego abominatus sum Israelem propter ejus menstrua, id est sordes idololatriæ, homicidiorum, et aliorum scelerum, inquit Theodoretus, uti explicat vers. seq. ait enim): PRO SANGUINE (id est propter sanguinem), ET IN IDOLIS. — Repele causalem pro, id est propter, quæ præcessit, q. d. Olli vero propter sanguinem, quem effuderunt: et propter idola, puta, quia « in idolis suis polluerunt » terram. Cur scelera comparantur menstruis, dixi Jerem. ii, 21.

20. ET INGRESSI SUNT AD GENTES (gentium, ad quas ducti sunt, vitis et idololatriæ adhaerent, sicut polluerunt nomen Dei, id est animum dederunt, cur gentes blasphemarent Deum Israelis, dicerentque): POPULUS DOMINI ISTE EST, — q. d. Idem sunt populus Domini, et tamen e Judæa expulsi, ac in Babylonium abducti sunt: ergo Dominus vel negligit, et non curat eos; vel non potest eos conservare et protegere: frustra ergo colunt eum, et sperant in eo.

21. ET PEPERCI NOMINI SANCTO MEO, — statui parcere nomini meo, id est facere ne illud amplius a gentibus rideatur: sed potius illud sanctificabo, id est sanctum et admirabile illud ostendam, non propter merita vestra, sed propter nomen meum.

23. CUM SANCTIFICATUS FUERO IN VOBIS, — ostensa vult sancta mea iustitia, per vestram punitionem et captivitatem: et jam misericordia, per vestri liberationem. Cum enim vos penitentes Deum invocaveritis, ac vitia et idola repudiaveritis; tunc Deus vos et captivæ liberabit, et intelliget gentes Dei potentiam, justitiam et misericordiam hæc omnia juste et concinne disposuisse et ordinasse.

25. EFFUNDAM SUPER VOS AQUAM. — Judæi per aquam intelligunt temporalium bonorum abundantiam ac nominatim pluviam, quæ segetes re-

get et fecerit. Sed hæc non emundat peccata, ut sequitur, imo sepe auget. Aqua ergo hæc est gratia, et honorum spiritualium abundantia, quæ a Christo per Sacramenta dimanat: sed promississime est aqua baptismi, peccata omnia emundans: de qua ait Apostolus ad Ephes. v. 26: «Mundans eam (Ecclesiam) lavaero aquæ in verbo vite: Ita Patres passim: quin et Chaldeus et R. David: licet baptismum non agnoscant, tamen censent hic agi de remissione peccatorum. Quocirca has omnes promissiones ad novum Testamentum pertinere docet S. Augustinus, lib. III *De Doctr. Christiana*, cap. xxxiv, et alii passim. Præclare S. Clemens, lib. VI *Constit. Apost.* cap. xxvi: «Omnis, inquit, secundum veritatem baptizatus, a spiritu quidem diabolico separatus est, intra Sanctum vero Spiritum consistit: et in eo quidem qui honestis actionibus studet, permanet Spiritus Sanctus, eumque implet sapientia et intellectu, neque malum spiritum sinit prope accedere, cuius incursum et aggressiones observat.»

Audi quid de efficacia baptismi, suaque per eum immutatione scribat S. Cyprianus, lib. II, epist. 2 ad Donatum: «Uti ego quam plurimis vitæ prioris erroribus implicatus tenebar, quibus exiit me non posse credere: sic vitis obsecundans eram, et desperatione meliorum malis meis velut jam propriæ ac vernaculis favebam. Sed postquam unde genitilis auxilio superioris evi labe detersa, in expiatum pectus ac puram desuper se lumen infudit, postquam cælitus spiritu hausto, in novum me hominem nativitas secunda reparavit: mirum in modum protinus confirmore se dubia, patere clausa, lucere tenebrosa; facultatem dare, quod prius difficile videbatur; geri posse, quod impossibile putabatur ut esset; agere nec terrenum fuisse, quod prius carnaliter natum de hælis obnoxium viveret; Dei esse crepisse, quod iam Spiritus Sanctus animaret.» B. inde subdit: «Scis ipse profecto, et mecum pariter recognoscis quid detraxerit nobis, quidve contulerit mors ista criminum, vitæ virtutum.» Ubi nota: Baptismus est «mors criminum,» et «vita virtutum,» quod eleganter carmine expressit S. Paulinus, epist. 12 ad Severum:

Calpa perit, sed vita rediit; velus inierit Adam,
Et novus aterialis nascitur imperitis.

Idipsum in sua conversione et baptismo expertum se esse fatetur S. Augustinus, lib. IX *Confess.* cap. xii et seq. Hanc baptismi vim etiam expeririunt Indi, etiam feri et barbari, qui per baptismum, et Christi gratiam eo acceptam, ita sepe mutantur, idque subito, ut ex bestiis in homines transformari videantur, ipsique suam mutationem admittunt et stupeant. Ut alios taceam, nota est apud conversionis, fides, sanctitas et martyria: quæ cum primis Ecclesie martyrii ac martyribus præstant, si non superant.

26. AUFERAM COR LAPIDEUM, — id est durum et

in vitis obfirmatum, quod nullam piæ ac salubris doctrine impressionem admittit.

Nota hic novem dona ingentia, quæ Ecclesie, et cuique fideli ac justo per Christum promittit hic Deus, quæque Christi baptismus et gratia exhibet sancto conferi et inoperatur. Primum est. «Mundabimini ab omnibus iniquitatibus vestris;» secundum: «Dabo vobis cor novum;» tertium: «Auferam cor lapideum, et dabo vobis cor carneum;» quartum: «Spiritum meum ponam in medio vestri;» quintum: «Faciam ut in præceptis meis ambuletis, et iudicia mea custodiatis, et operemini,» ideoque abundantis bonis operibus, virtutibus et meritis gloriæ celestis; sextum: «Habitabit in terra quam dedi patribus vestris,» q. d. In pace, gaudio et abundantia honorum spiritualium habitabit in Ecclesia, ut Patriarche in ea habitaverunt in Chanaan; septimum: «Eritis mihi in populum;» octavum: «Ego ero vobis in Deum,» q. d. Ero vester protector, provisor, nutritor, promotor, gubernator, ductor, justifiicator, glorificator et omne bonum. Hoc enim suis est Deus. Unde sequitur: «Vocabo frumentum, et multiplicabo illud.» Hoc est quod Deus Abraham, et in eo cuique sancto, qui spiritalis est Abraham filius, promissit *Genes.* xv, 1: «Noli timere, ego protector tuus sum, et merces tua magna nimis.» Et *Zachar.* ii, 8: «Qui teligerit vos, tangit pupillam oculi mei.» Et *Ps.* xc, 4: «Qui habitat in adjutorio Altissimi, in protectione Dei celi commorabitur.» Et *Psal.* xxxiii, 16: «Oculi Domini super iustos: et aures ejus in precibus eorum. Multe tribulationes iustorum: et de omnibus his liberabit eos Dominus,» etc. *Nomen:* «Terra» olim «incolta» erit «hortus voluptatis,» ut ait vers. 33.

ET DABO VOBIS COR CARNEUM, — id est, ut S. Hieronymus, Theodoretus et alii, molle, docile, tractabile, persuasibile; et, ut S. Augustinus legit, obediens, et, ut Chaldeus, *timens me, quod faciat voluntatem meam.* Nota, metaphorice cor lapideum dici voluntatem liberam, sed vitis assuetam: unde illam auferit Deus, non aliam potentiam, aut libertatem indendo; sed, ut sequitur, «dando spiritum novum,» scilicet mulcendo et molliendo eam suis minis, promissis, consolationibus aliisque sanctis inspirationibus, quibus, allata ipsa, corroborata ac elevata liberis se fecit ad Dei nuntium. Hoc ergo modo Deus etiam rebelles hominum voluntates ad se compellit, non vi cogendo, sed suadendo; non tantum per leges et monitiones exteriores, ut volebat Pelagius, sed etiam interiorius mentem vel terrendo, vel suaviter alliciendo, ac affectiones piæ indendo: itaque facit ut in præceptis suis ambulet, itaque operatur in nobis velle et perficere, ut ait Apostolus *Philipp.* i, 13. Vide ibi dicta.

Nota: Cor in Scriptura significat mentem et voluntatem. «Cor» ergo «novum» est voluntas, gratia et spiritu Dei innovata, quæ veteri vitæ; et conversationi terrene moriens, vivit Deo et

oculo, pro qua orat David, *Psal.* l, dicens: «Cor mundum crea in me, Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis.» «Cor lapideum» est voluntas in impietate et peccatis obstinata et indurata ut lapis, qualis fuit Judæorum: sic cor hirsutum et pilosum reipsa habuisse Hermogenem, Leonidam, Aristomenem Messenium, Lysandrum, esseque hominum durorum, asperorum et crudelium, tradunt Plinius, lib. XI, xxxvii, Plutarchus in *Parallel.*, et Rhodiginus lib. IV, cap. xvi. «Cor carneum,» hæve et tersum, est voluntas facilis, obsequens et flexilis ut caro, quæ Dei instinctu, legem et impressiones statim excipit, sibi que imprimit, et opere exsequitur. Ratio hujus phrasæ est, prima, quia, sicut cor est principium vitæ naturalis: sic voluntas est principium vitæ piæ vel impiæ. Cor, inquit Plinius, lib. XI, xxxvii, «primum nascentibus formari in utero tradunt, deinde cerebrum, sicut tardissime oculos; sed hos primum mori, cor novissime.» Alii tamen dicunt primum in corpore formari hepar, non cor: sed cor primo animari, et ultimo mori, ut docet Franciscus Valerius, lib. II *Controvers. medic.* vi. Unde cor vocatur «primum vivens et ultimum moriens;» sicut ex adverso oculi sunt ultimum vivens, et primum moriens, quia longissime a corde, quod est vitæ principium, distant. Quocirca notatur historici, quod Julio Cæsari dictatofati, eo die quo primum in purpura processit, et in aurea sella sedit, sacrificanti bis in exitis victimæ cor defuit. Helvio quoque Pertinaci eo die quo occisus est, cum sacrificaret, cor in hostia non comparuit: quod malum mortis omni interpretati sunt.

Secunda, quia, sicut cor est officina spirituum, quæ toti corpori subministrat, per osque est principium et causa omnis motus et actus animalis: ita voluntas est officina virtutis et vitii, meriti et demeriti, omnisque actionis bonæ vel mæ. Tradunt physici quatuor partes esse vitales, quibus maxime vita constat et conservatur, cor, cerebrum, hepar, pulmonem. Cor enim calorem et spiritus corpori subministrat; hepar sanguinem, quo corpus nutritur; cerebrum spiritus animales, quibus sensatio, intellectio et motio localis conficitur; pulmo quasi follis cordi dat refrigerium: ita vita spiritalis constat recta voluntate quasi corde; prudentia, quasi cerebro; iustitia, quasi hepate, sanguinis decorisque effector; continentia, quasi pulmone, affectus moderans et refrigerans.

Tertia, quæ est cor, talis est spiritus, talis est et habitus corporis: sic qualis est voluntas, talis est et homo. Hinc jubemur diligere Deum ex toto corde, *Matth.* xv, 8. Et cor sibi poscit Deus, *Prov.* xiii, 26: «Præbe, fili mi, cor tuum mihi:» qui enim dat cor Deo, dat arborem cum fructibus.

Quarta, sicut corpus animæ, ita cor voluntati subservit: unde passiones corporales in corde, similes passiones spirituales excitant in voluntate:

v. g. ira, quæ est ebullitio sanguinis circa cor, iram similem, id est indignationem, et cupidinem vindictæ excitat in voluntate. Quocirca B. Catharina Senensis, ut habet ejus Vita, lib. II, cap. xvi, a Christo sponso suo petit auferri sibi sum cor, ac dari cor Christi: annuit Christus, ac cor vere illi exemit, et post aliquot dies quibus illa corde caruit, aliud, scilicet sumum, id est a se factum, sibi que conforme illi dididit: unde illa deinceps orans ad Christum aiebat: «Commendo tibi, Domine, tuum cor, non meum:» cor enim est symbolum et sedes amoris, quocirca Nyssenus et S. Thomas dicunt Spiritum Sanctum Ecclesie quasi cor a Deo fuisse datum in Pentecoste.

Quinta, physici nonnulli censuerunt sensum communem esse in corde: licet alii melius censeant esse in cerebro; sed cor ejus esse originem. Unde vulgo dicitur: «Cor sapit, et pulmo loquitur.» Hinc Salomon orat: «Dabis servo tuo cor docile, ut populum tuum judicare possit,» *III Regum.* iii, 9. Hinc et veteres cordatum, solertem et sapientem vocabant *cordatum*; nisi Nasiea ob prudentiam vocatus est *coreulum*, teste Plinio, lib. *De Viris illustr.* cap. xlv. Perinde ac Judas Thaddæus cognominatus est *Lebbeus*, id est *coreulum*. Hinc et Ecclesiasticus xli, 29, ait: «In ore fa thorum cor illorum, et in corde sapientium os illorum,» q. d. Fatui nil reticere possunt, sed quicquid in buccam venit eloquuntur: sapiens vero nil eloquitur, nisi prius in corde examinatum, ponderatum et præmeditatum.

Sexta, corde sano sanum est corpus, gaudente gaudentes, dolente dolens. Hinc intus summusque dolor a Plauto et aliis vocatur *cordolium*: unde ænigma Pythagoræ: «Cor ne edas,» id est animum curis ne affligas, nec lancines: ita sana voluntate sana est mens, istante Ieta, merenti merens. Quocirca Sapientis, *Proverb.* cap. iv, 23: «Omni, ait, custodia serva cor tuum, quia ex ipso vita procedit.»

Septima, cor hominis substantia sua est solidum firmumque, ait Galenus, lib. VI *De Usu part.* ii, complexionem igneam, figura pyramidalem; sed sita inverso: nam superne ad cælestia est amplum et cavosum; inferne ad terrena in cuspidem desinit. Significat ergo voluntatem hominis solidam amore ferri debere in cælestia, equæ pleno sicut haurire et excipere; terrena vero vix, et quasi in puncto tantum attingere. Addit Galenus cor situm esse in medio hominis, ut representet animum et voluntatem rectam in medio vitiorum consistentem, nec ad dexteram, nec ad sinistram declinantem. Hæc nimirum est voluntas amore Dei et virtute imbuta: virtus enim consistit in medio.

Octava, cor inquietum est, et continua agitatione movetur a seipso, quasi solitarium animal. Nam vel per diastolen extenditur, ad recipiendum ea quæ homini sunt utilia: vel per systolen contrahitur, ad expellendum ea quæ nociva sunt

et voluntas nostræ. Unde S. Augustinus, *1 Confess.* 1: «Fecisti, ait, me, Deus, ad te, et inquietum est cor meum donec requiescat in te.» Et S. Bernardus, tract. *De interiori domo*, cap. IV: «Mens, ait, deciditibus suis civo imaginata nunquam requiescit: idcirco in ætæ eternitatis desiderio immobiliter figi debet.»

Nona, cor est in homine quod sol in universo, scilicet fons lucis et vitæ; imo Stoici solem proprie esse cor mundi censebant: putabant enim mundum esse animal magnum, sensu et ratione præditum. Unde Plutarchus, tract. *De facie in orbe lune*: «Stelle, ait, sunt oculi lucentes in facie universi: sol vi præditus cordis: ut hoc sanguinem et spiritum, sic sol diffundit ex se vegetantem calorem et lucem. Terra et mari mundus, ut animal, quasi ventre et vesica utitur. Luna inter solem et terram, ut inter cor et ventrem, velut Jecur, aut aliud molle viscus est. Igitur quod in celo est sol, hoc in homine est cor, id est in corpore ipsum cor, in anima ipsa voluntas: quæ proinde suam opificem, æque ut sol, jugiter respiciat oportet. Ita S. Paulus jugiter habebat Jesum Christum in ore, jugiter in corde. Ita S. Ignatius assidue Jesum vocabat amorem suum, nec aliud fere sonat tota epistola ad Romanos: unde et Deifer et Christianus est cognominatus: atque inde putant nonnulli manasse id quod vulgo dicitur, Jesu nomen post mortem in corde ejus litteris aureis inscriptum inventum esse, qua phrasi significatur, ipsum assidue hoc nomen in corde et ore habuisse. Nam aliqui veteres, et ex iis Baronius, tom. II, anno Christi 110, tradunt cum a leonibus usque ad ossa, ut exoptaverat, devotum esse. Etsi id negat Ado in *Martyrologio*, qui vero Jesu nomen in corde ejus reperitum scribit, quem S. Thomas, S. Antonius et alii plures secuti sunt.

Decima, cor est sedes animæ, voluntatis et amoris, ac consequenter Dei, qui animam sui similem nobis inspirat. Quocirca symbolici cor, per singulas sui litteras ita interpretantur, quasi dicas: camera omnipotentis regis, puta acropolis divinitatis. Unde S. Augustinus, sermone *De Redempt.*: «Corda, inquit, fidelium cælum sunt, quia in cælum quotidie eriguntur.» Nam, ut ait Christus: «Ubi est thesaurus tuus, ibi est et cor tuum.» Hinc David dicitur fuisse vir secundum cor Dei, *1 Reg. xiii, 14*; ac «cor regis in manu Domini» esse dicitur, *Proverb. xxi, 1*. Rursum S. Augustinus describens, lib. IX *Confess.* cap. II, miram sui susque voluntatis cælitus a Deo factam conversionem: «Sagittaveras, inquit, tu, Domine, cor nostrum charitatis tuæ, et gestabamus verba tua transfixa visceribus: et exempla servorum tuorum, quos de nigris Incidos, et de mortuis vivos feceras, congesta in sinu cogitationis nostræ, urebant et absumebant gravem torporem.» Sagitta et nos, o Domine! vulneraque cor nostrum igneo amoris tui jaculo, ut cor nostrum algidum et crystalli-

num accendas, faciasque carneum, purpureum, flammæum: da quod jubes, et jube quod vis, ut te unum toto corde ardentè amemus, tibi uni placere satagamus, tuam sanctissimam legem et voluntatem per omnia adamusque compleamur. Quotidie ergo oremus, dicamur sive ex intimo cordis affectu: «Veni, Sancte Spiritus, reple tuorum corda fidelium, fuitque amoris ignem in eis accende: lava quod est sordidum, riga quod est aridum, sana quod est saucium, flece quod est rigidum, fove quod est frigidum, rege quod est devium, infirma nostri corporis virtute firmans perpeti.» Da ut in cordis medullis sentiamus, quod sentiebat cor sponsæ a te accensus in *Cant.*, ac cum ea jubilantes canamus: «Dilectus meus mihi, et ego illi, qui pascitur inter lilia, donec aspiet dies, et inclinentur umbre: fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore langueo. Quid enim mihi est in celo, et a te quid volui super terram? defecit caro mea, et cor meum: Deus cordis mei, et pars mea Deus in æternum.» Deus cordis mei, imo jam non mei, sed tui; posside cor meum, imo tuum. «Deus cordis mei, imple et satia cor meum, quod a nullo alio impleri aut satiari potest. «Deus cordis mei, quem unum cor meum amat, sili et ambli, da ut totum cor meum totis viribus te diligat, totum tui amore deat, totum tuo ignequeat, inqueat, et a se deliciens in te transeat, inque sis Deus meus, amor meus et omnia.

28. HABITABITIS IN TERRA, QUAM DEDI PATRIBUS VESTRIS, — in Judæa; vel potius in Ecclesia que cepit in Judæa. Hanc patribus «dedi,» id est dare promisi. Tamen enim dedit significat actum non completum, sed inchoatum et destinatum; quomodo Apostolus *1 Timoth. I, 9*, dicit quod Deus dedit nobis gratiam per Christum ante tempora secularia: «dedit,» i. e. dare decrevit et prædestinavit.

29. VOCABO FRUMENTUM, — *g. d. Ad jussum* V meum, ad unam vocem; imo nutum, vel et abundantiam frumenti non tam corporei quam spiritalis, *g. d. Dabo vobis copiam gratiæ, Sacramentorum, ac præsertim Eucharistiæ, quibus anima pascatur et deliciarur.*

ET NON IMPONAM (Hebraice, non dabo, non inducam) FAMEM.

30. MULTIPLICABO FRUCTUM LIGNI, ET GENIVINA AGRÏ, — id est multiplicabo omnes herbas, fruges et fructus, non tam corporis quam animæ, ut dixi.

UT NON PORTETIS ULTRA OPPROBRIUM PANIS IN GENTIBUS, — ut gentes deinceps vobis exprobare nequeant quod fame affligamini, aut moriamini.

31. DISPLACEBUNT VOBIS INIQUITATES VESTRÆ, — Hebraice וְהִתְקַדְּמוּ וְהִתְקַדְּמוּ, quod Vatablus vertit: Pudebit vos in facies vestras iniquitatum vestrarum; alii: Nauseabitis, fastidietis, tabescetis, intra vos super iniquitates vestras; alii: Distinguetur intra vos contra flagitia vestra; Septuaginta: Et abominations habebimini ante facies vestras, in ini-

quitate vestris; Chaldaeus: Inguisicetis ob peccata vestra.

32. NON PROPTER VOS, — non vestris meritis, sed mea misericordia, et propter nomen meum, ut dixit vers. 22.

33. INSTAURABO RUINOSA, — domos et urbes liras Judææ, scilicet per Zorobabel: et potius, sum per Christum «instauravero» animas, quæ in peccata corruerunt, tunc «dicent: Terra illa inœdula, facta est ut hortus voluptatis;» hebraice וְהָיָה עֵדֶן, *g. d. Est instans paradisi terrestri, de quo Genes. cap. II, 8.*

35. MUNITE SEDERUNT, — i. e., munite sedent, i. e., munite sunt et tute: qui enim tuti sunt, sedent. Unde Septuaginta vertunt, munite apparuerunt; Chaldaeus, inhabitantur. Sic et Hebræus ac Vatablus. Quare perperam aliqui legunt, munite sederunt.

36. EGO LOCUTUS SIM, ET Fecerim, — id est, scient gentes quod, sicut locutus sum vobis que promisi, sic et reipsa feci et præstiti.

37. UT FACIAM EIS — quæ sequuntur: vel ea quæ optant et petunt, ait Maldonatus.

MULTIFICABO EOS Sicut GREX HOMINUM, — ut solet grex pecorum multiplicari; sic multiplicabo homines in Judæa, et potius in Ecclesia.

38. UT GREXEM JERUSALEM IN SOLEMNIATIBUS ERUS, — *g. d. Sicut in Jerusalem in festis, præsertim tribus tabernaculis, puta Pasche, Pentecostes et Tabernaculorum, magnus concurrit grex, tum hominum, tum ovium immolandarum: sic multiplicabo oves Christi pastoris, id est, fideles et christianos. Hi enim sunt grex sanctus Dei, æque ac olim oves immolandæ Deo, erant grex sanctus Dei.*

CAPUT TRIGESIMUM SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Cepit hoc ejusdem est argumenti, æque ac methodi cum præcedente; sed quod ibi plane, hic eleganter per parabolam describit. Nam sub typo ossium aridorum reviviscantium significat captivorum in Babylone liberationem: sub quo rursus symbolica ad litteram significat peccatorum a morte anime suscitationem, & reductionem ad Ecclesiam per Christum; primo quidem obscure et tacite, sed deinde clare et expresse. Nam ad Ecclesiam et Christum clare et diserte assumpti vers. 13, ubi asserit Israel et Juda olim ab invicem devotos, imo contrarios, in unam Ecclesiam conjungendos, ubi ab uno pastore Davide, id est Christo, pascuntur et reguntur, per quem novum foelus pacis sempiternum cum eis sanciet, ut sit eis Deus et sanctificator, ac ipsi sint ei populus sanctus. Itaque parabolam hanc ossium reviviscantium ad litteram spectare Christum et Ecclesiam patet, tum ex decursu capituli, præsertim vers. 15, usque ad finem; tum ex cap. præced. cui hoc connectitur. Hic enim explicat illud, quod ibi dixit, vers. 16: Dabo vobis cor novum, et spiritum novum ponam in medio vestri: et auferam cor (osseum, imo) lapideum de carne vestra, et dabo vobis cor carneum: et faciam ut in præceptis meis ambuletis, et salvabo vos, etc. Explicat, inquam, per parabolam ossium, quæ accepto spiritu vitali reviviscunt: ita enim peccatores accepto spiritu puritatis et gratiæ Christi redeunt ad vitam spiritalem. Justificatio ergo est resurrectio. Hinc ait Apostolus, *Rom. cap. VI, 4*: Ut quomodo Christus surrexit a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vivemus. Et ad *Coloss. III, 1*: Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt querite, quæ sursum sunt sepelire. Vide ibi dicta (1).

1. Facta est super me manus Domini, et eduxit me in spiritu Domini: et dimisit me in medio campi, qui erat plenus ossibus: 2. Et circumdixit me per ea in gyro: erant autem multa valde super faciem campi, sicque vehementer. 3. Et dixit ad me: Fili hominis, putæne vivent ossa ista? Et dixi: Domine Deus, tu nosti. 4. Et dixit ad me: Vaticinare de ossibus istis, et dices eis: Ossa arida, audite verbum Domini. 5. Hæc dicit Dominus Deus ossibus his: Ecce ego intromittam in vos spiritum, et vivetis. 6. Et dabo super vos nervos, et succrescere faciam super vos carnes, et superetendam in vobis cubem: et dabo vobis spiritum,

(1) Iradio *Historica* succedit predictio symbolica duplex in res, ut quidem, proponitur erummosus status captivi populi in aridis ossibus, quæ in campi superficie dispersa visabantur, deinde libertas in eisdem ad speciem priorem et vitam resutis. Symboli sacrorum propositio exhibet duorum limorum, quorum alteri nomen Juda,

alteri nomen Joseph inscribatur, conjunctionem in unum, cujus applicatio asserit utriusque regni in annum compositionem.

Cohæret cum superiore hoc caput: utrumque enim ad populi libertatem et quasi vitam, et ad illius reviviscationem spectat.

et vivetis, et scietis quia ego Dominus. 7. Et prophetavi sicut praeceperat mihi: factus est autem sonitus, prophetante me, et ecce commotio: et accesserunt ossa ad ossa, unumquodque ad juncturam suam. 8. Et vidi, et ecce super ea nervi et carnes ascenderunt: et extenta est in eis cutis desuper, et spiritum non habebant. 9. Et dixit ad me: Vaticinare ad spiritum, vaticinare, filii hominis, et dices ad spiritum: Haec dicit Dominus Deus: A quatuor ventis veni spiritus, et insuffla super interfectos istos, et reviviscant. 10. Et prophetavi sicut praeceperat mihi: et ingressus est in ea spiritus, et vixerunt: steteruntque super pedes suos exercitus grandis nimis valde. 11. Et dixit ad me: Filii hominis, ossa haec universa, domus Israel est: ipsi dicunt: Arderunt ossa nostra, et perit spes nostra, et abscissi sumus. 12. Propterea vaticinare, et dices ad eos: Haec dicit Dominus Deus: Ecce ego aperiam tumulos vestros, et educam vos de sepulcris vestris, populus meus: et inducam vos in terram Israel. 13. Et scietis quia ego Dominus, cum aperuero sepulcra vestra, et eduxero vos de tumulis vestris, popule meus: 14. Et dederō spiritum meum in vobis, et vixeritis, et requiescere vos faciam super humum vestram: et scietis quia ego Dominus locutus sum, et feci, ait Dominus Deus. 15. Et factus est sermo Domini ad me, dicens: 16. Et tu, filii hominis, sume tibi lignum unum; et scribe super illud: Judea, et filiorum Israel sociorum ejus: et tolle lignum alterum, et scribe super illud: Joseph ligno Ephraim, et cuncta domui Israel, sociorumque ejus. 17. Et adjuuge illa, unum ad alterum tibi in lignum unum: et erunt in unionem in manu tua. 18. Cum autem dixerint ad te filii populi tui loquentes: Nonne indicas nobis quid in his tibi velis? 19. loqueris ad eos: Haec dicit Dominus Deus: Ecce ego assumam lignum Joseph, quod est in manu Ephraim, et tribus Israel, quae sunt ei adjunctae: et dabo eas pariter cum ligno Juda, et faciam eas in lignum unum: et erunt unum in manu ejus. 20. Erunt autem ligna, super quae scripseris in manu tua, in oculis eorum. 21. Et dices ad eos: Haec dicit Dominus Deus: Ecce ego assumam filios Israel de medio nationum, ad quas abierunt: et congregabo eos undaeque, et adducam eos ad humum suam. 22. Et faciam eos in gentem unam in terra in montibus Israel, et rex unus erit omnibus imperans: et non erunt ultra due gentes, nec dividuntur amplius in duo regna. 23. Neque polluentur ultra in idolis suis, et abominationibus suis, et cunctis iniquitatibus suis: et salvos eos faciam de universis sedibus, in quibus peccaverunt, et emundabo eos: et erunt mihi populus, et ego ero eis Deus. 24. Et servus meus David rex super eos, et pastor unus erit omnium eorum: in iudiciis meis ambulabunt, et mandata mea custodient, et facient ea. 25. Et habitabunt super terram, quam dedi servo meo Jacob, in qua habitaverunt patres vestri: et habitabunt super eam ipsi, et filii eorum, et filii filiorum eorum, usque in perpetuum: et David servus meus princeps eorum in perpetuum. 26. Et percussam illis fidus pacis, pactum sempiternum erit eis: et fundabo eos, et multiplicabo, et dabo sanctificationem meam in medio eorum in perpetuum. 27. Et erit tabernaculum meum in eis: et ero eis Deus, et ipsi erunt mihi populus. 28. Et scient gentes quia ego Dominus sanctificator Israel, cum fuerit sanctificatio mea in medio eorum in perpetuum.

1. MANUS DOMINI. — id est, operatio et afflatus propheticus. Ita Chaldaeus, *Secundo*, proprie visa est Propheta ipsa manus Dei, quae ipsum apprehendit et in campum ossibus plenum deduxit, uti *videm* contigit. cap. vii, 3: «Et emissa, inquit, similitudo manus apprehendit me in cincinno capitis mei, et elevavit me inter terram et caelum. Ita Maldonatus. *Tertio*, manus Domini, id est, ipsum Dei Verbum, ait S. Hieronymus, quia per ipsum facta sunt omnia. Unde S. Augustinus in *Psalm. CIV*: Christus, ait, se in Prophetis praedi-

cabat, quoniam ipse est Verbum Dei: annuntiabant ergo Christum pleni Christo. *Quarto*, Theodoretus per manum accipit vim et impulsu Dei, quem presentiebant Prophetae antequam prophetarent, quaque quasi ad prophetandum impellebantur: manus enim est impellere. Hinc aliqui notant Prophetas nominare manum Domini, cum illustre quid dicturi sunt, quod manum, id est potentiam, Dei deceat. *Quinto*, Antonius Fernandus, *visione XVII*, sect. 1: Manus, inquit, sumitur pro locutione qua aliquid faciendum

praecipitur; manu enim impellimus subditum eo quo volumus. Haec omnia eodem redeunt. Proprie manus haec sustulit Prophetam, et transtulit spiritaliter in campum plenum ossibus: videbatur enim sibi Propheta, se per manum hanc accipi eoque transferri: fuit enim haec mentalis visio, non realis translatio. Unde sequitur:

ET EDUXIT ME IN SPIRITU DOMINI. — q. d. Non corporaliter, sed mente et spiritu raptus a Domino egressus sum in campum. Hoc est, non reipsa, sed per prophetiam visionem ivi in campum. *Secundo*, «in spiritu,» id est, virtute et impulsu «Domini.»

ET DIMISIT ME IN MEDIO CAMPI. — in campo Senaar, sive Babylonis: ibi enim erant ossa arida, id est, Judaei in captivitate pene exsucci et emortui, uti mox fusius dicam. Hinc symbolice D. Soto, et ex eo Noster Joannes Salas, I II, *Quaest. V*, art. 4, tract. II, disp. 14, sect. VII, censent omnes homines resurrecturos in eodem loco et campo, puta in valle Josaphat, ubi fiet iudicium: eo ergo singulorum ossa ex toto orbe transferenda esse ab angelis, ut ibi communiter omnes resurgant. Verum non minus probabiliter Richardus in IV, dist. XLVIII, art. 4, *Quaest. VII*, et Franciscus Suarez tom. II, part. III, disp. 1, sect. VII, censent quaeque resurrecturum esse eo loco ubi fuerit cadaver, et ossa, aut major eorum pars: ibi enim per angelos adducendas alias partes: indeque singulos jam resuscitados transferendos in vallem Josaphat, ad tribunal Christi. Illudque innuit hic Ezechiel, vers. 12, dicens: «Ecce ego aperiam tumulos vestros, et educam vos de sepulcris vestris, populus meus, et inducam vos in terram Israel. Campus ergo hic fuit integra Babylonia ad litteram, qui symbolice significabat totum orbem. Hic enim per speciem hujus campi menti Propheta, per visionem elevatae, objectus fuit quasi parvus quidam campus, huic similis: sicut S. Benedictus, mente elevatus, in Deo vidit totum orbem in specie globi. Idem significat Christus, *Joan. v*, 28: «Omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei: et procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitae; qui vero mala egerunt, in resurrectionem iudicii.»

3. FILII HOMINIS, PUTASNE VIVENT OSSA ISTA? — Ad terram ossa arida vocat Judaeos in Babylone captivos, squalore confectos, et quasi aridos ac emortuos; eo quod non haberent spem reditus in patriam, ut patet vers. 11. Consequenter suscitatioem et vitam eorum vocat liberationem a captivitate, quae eis erat instar mortis. Est metaphora, vel potius parabola, aut aenigma sumptum ab ossibus hominum mortuorum, qui resurgunt in die iudicii. Rursum, per ossa haec arida, puta per Judaeos in Babylone quasi emortuos, intelligit peccatores, qui per peccatum perdidit animam, et vitam, id est gratiam Dei. Unde hic dicit: «Audite verbum Domini;» quia hi per predicationem verbi Dei convertuntur, et a peccato resurgunt, uti jam plenus dicam.

5. EGO INTROMITTAM IN VOS SPIRITUM — vitalem. V «Per resurrectionis parabolam de restitutione Israelis prophetat,» ait S. Hieronymus. Itaque grammaticae, quasi in cordice litterae significat resurrectionem mortuorum, et sub hac quasi parabola significat liberationem Iudaeorum et captivitate, in qua quasi ossa arida sine spiritu et vita, id est omni carentes consolatione et vigore, sine ulla spe inde evadendi jacebant. Qui enim in captivitate et miseris vitam degunt, in sepulcris habitare perhibentur, ut *Psal. LXVII*, 7: «Qui educit vincetos in fortitudine, similiter eos qui exasperant, qui habitant in sepulcris.» Vere enim ait Poeta: «Non est vivere, sed valere, vita.» In iure quoque civili servitus censetur esse mors civilis, sicuti libertas censetur esse vita civilis.

Secundo, sub typo liberationis et captivitate Babylonica, quam perstringit et quasi praesupponit, proprie ad litteram intelligit peccatorum, qui, quasi ossa arida sine spiritu et gratia, quae est vita animae, in peccato captivi tenentur, ut ex eo nulla vi naturali exurgere possint, resuscitationem per afflatum spiritus et gratiae Christi. Est ergo gemina hic quasi parabola, id est geminus ejus sensus litteralis (illo enim involvit simul typum cum antitypo); sed unus alteri subordinatus, et quasi subalterus, uti expliicit *Canon. V*. Itaque ex hoc loco et ex hac parabola recte probamus fore resurrectionem corporum, ut docet Tertullianus lib. *De Resurr. carnis*, cap. XXIX: «Nec enim, inquit, posset de ossibus figura (parabola) componi, si non idipsum et ossibus eventurum esset.» Sic et S. Ambrosius, lib. *De Fide resurrectionis*, Theodoretus, Justinus, *Apol. II pro Christianis*; Cyrillus Hierosolymitanus, *Catechesis* 18; S. Augustinus, lib. III *De Doctrina Christiana*, cap. XXIV; Irenaeus, lib. V, cap. XV, et S. Hieronymus, qui idipsum ita probat: «Nunquam enim poneretur similitudo resurrectionis ad restitutionem Israelitici populi significandam, nisi staret ipsa resurrectio, et futura crederetur, quia nemo de rebus non exstantibus incerta confirmat (1).» Hinc S. Ambrosius, lib. *De Fide resurr.*, ossa hominum in sepulcris jacentia vocat semina aeternitatis, quod

(1) Sic et ipse Rosenmüller hanc antiquam resurrectionis fidem fateri cogitur: «Mortui revisiscentibus Israelitis libertati restituendos jam comparavit Isaias, *xvii*, 14, 19, et eadem imagine utitur Daniel, *Ezechielis* *capitulum* *xii*, 2, 3. Quibus in locis, uti in hoc ipso nostro loco, et *Jubaeorum* et *Christianorum* theologi haud obscura cordis *resurrectionis*, quam vocant, *carnis* indicia deprehendunt. Essi enim ipsi non dissentunt, hos vates de resurrectione non loqui, uti de doctrina religionis, sed imagines tantummodo ab ea petere; et ipsam tamen in sermionibus ad usus populares destinatis ab illis non factum fuisse arbitratur, nisi doctrina de mortuis futuro aliquo tempore resuscitandis ea etate vulgo ita nota fuisset, ut facili perspicua, et quodammodo popularis imago inde posset desumi. Cf. J. H. Pareau, *Comment. de Immortalitatis notitia*, etc., pag. 108 et seq.»

ea post carnem consumptam supersint, sicut post pomum semina, ex quibus Deus hominem suscitabit, quasi novam arborem, qui in aeternum vivat: ossa ergo reviviscentia, quasi semina repululantia, florem Sanctis proferent immortalitatis: flos enim resurrectionis est immortalitas, inquit S. Ambrosius. Hinc S. Hilarius in *Psalm.* LII, 6: «Spes, ait, aeternitatis in ossibus significari solet, ex quo dictum est: Hoc nunc os ex ossibus meis, quod B. Apostolus, quia magnum mysterium est, ad Christum et Ecclesiam refert, quae ex Ade sui aeternitate, aeternitatis substantiam mutuatur, quod in Domini vulnerato licet corpore contiguoque non frangitur: Os, inquit, ejus non conteretur: quia, cum fuerit vis passionis in carne, in aeternam tamen divinitatis et impassibilem naturam nihil leuit passioni. Integram autem et incorruptam spem aeternitatis significari in ossibus, etiam illic meminimus, ubi dicitur: Custodit Dominus omnia ossa eorum, unum ex his non conteretur; quia secundum demonstratam Ezechielii resurrectionem, sacramentum ejus sub ossium significatione sit revelatum.» In ossibus ergo est quasi vis seminalis resurrectionis, non naturalis et physica, sed moralis et obdientialis: quia a Deo destinata et reservata sunt resurrectioni. Ita Franciscus Suarez, III part. disp. I, sect. IV. Rursum, ossa haec inter se colligata, et congrue aptata erunt quasi organa musica, quibus Deus statim immisit ad reddendam vitae harmoniam. Sic corpus Adami fuit quasi lyra, membra quasi fistulae, in quae Deus inspiravit spiraculum vitae, ut convenienter Domino offerrent melodiam, ait S. Chrysostomus. Hinc inter omnia resurrectionis symbola quae vera sunt (nam phoenix est fabula), nullum similis et significantius est hydrargyro, sive argento vivo. Hoc enim, si manu deducas (uti reipsa expertus sum) in minutissimas aretulas, et quasi atomos, ita ut in pulvisculos evanescere videatur; mox ut eos rursus manu associas et conjungis, in pristinum hydrargyri formam confluentem redeunt, et quasi reviviscunt. Notavit hoc Gabriel Fallopius, medicus Mutinensis in hydrargyro, et multis saeculis ante eum S. Gregorius Nyssenus, lib. *De Creatione hominis*, cap. XXVII.

Aliud symbolum resurrectionis est semen, quod in terram factum moritur, sed in vere repullulat, novumque granum et semen producit, quod affert Apostolus I Cor. XV, 37. Verum non resurgit semen idem numero, sed idem specie: in hydrargyro autem idem numero quasi resurgit, sicut in resurrectione idem numero corpus quod vixit, resurgat. Porro est hic hystero-logia, sive ordo narrationis inversus: nam primo narrat quod factum est ultimo loco. Primum enim ossa juncta sunt, deinde nervis et carnibus tecta, postremo spiritum receperunt, ut patet vers. 8 et 9. Ita Maldonatus.

7. FACTUS EST AUTEM SONITUS, — id est strepitus

ossium, quae movebantur et transferbantur, ac accedendo ad alia collidebantur, et edebant strepitum. Significat hic strepitus, primo, sonitum Judaeorum, et jubilum exultantium de sua liberatione et reditu, ad eumque se comparationem, et sua convasantium. Secundo, sub hoc typo significat peccatores concione commoveri ad caeterum dejectionem, eaque plangere. Ingens enim in corde peccatoris fit commotio, et strepitus affectuum inter se collectantium, dum convertitur.

Commotio significat attritionem, vel contritionem de peccatis in fieri, sive in actu inchoato. Tum enim necdum vivit, id est justificatur homo: sed cum ad eam quasi in facto esse infunditur gratia justificans. Grammatico significat motum, quo ab angelis ossa in resurrectione invicem auferuntur. Tunc enim ingens fiet tum terrae et sepulcrorum, tum ossium inde exeunium, et ad se invicem accedentium commotio. Symbolice significat motum Judaeorum in Babylone, qui quilibet ad juncturam suam, id est tribum et familiam, movebatur, ut ei adhereret et cum ea rediret in Judaeam. Docet ergo, ait Tertullianus loco citato, quod Judaeorum populus «emortuus, exaridatus, et dispersus in campo aridis colligi habebat, et recompingi os ad os, id est tribus ad tribum, et populus ad populum, et recorporari carnis facultatem, et nervi regni: atque ita de sepulcris, id est habitaculis captivitatibus tristissimis atque telerimis, educi, et refrigerii nomine respirare, et vivere exinde in terra sua Judaea.» Verum sub hoc quasi typo rursus intelligit compunctionem et commotionem peccatorum, dum convertitur, ut dixi.

9. A QUATOR VENTIS, — quia in omnes plagas dispersi sunt mortui et captivi. Hinc exinde venit, o spiritus Dei tum essentialis, tum notionalis, id est o Spiritus Sanctus! et affla eis spiritum vitae, mortuis, ut resurgant; captivis spiritum, id est vires, animum et audaciam tribue redeundi; peccatoribus da spiritum gratiae, ut justificentur. Apposite animam comparat vento: quia vento, id est spiratione et expiratione, quam causat anima, vivimus. Porro animae dicuntur ad corpus ventura a quator ventis, tum quia ibi reliquunt corpora sua, dum mortui sunt homines: anima enim videtur tibi esse, ubi remansit, dum suum destituit corpus; tum quia aliae et coelo venient, aliae et purgatorio, aliae et qualibet mundi plaga, puta anime eorum qui morietur in die iudicii in qualibet orbis parte. Ille enim subdit inde ad suum corpus revocabuntur, dum resurgent.

11. OSSA HEC UNIVERSA, DOMUS ISRAEL. — q. d. Ossa haec significant domum Israel, quae fuit in Babylone captiva, quasi in sepulcro fuisse mortua. Hic applicat parabolam Judaei in Babylone captivi, qui de se suoque reditu actum putabant; neque plus esse spei, ut in libertatem et patriam

resisterentur, quam ut ossa illa reviviscent. Deus ergo ostendit se et hoc et illud efficere posse.

ARBUENT OSSA NOSTRA, — q. d. Jamdum mortui sumus, omnem vigorem, spiritum et fortitudinem perdidimus. Mystice S. Clemens, lib. V *Const. Apost.* cap. VI, censet Judaeos haec dixisse, eo quod non crederent futuram resurrectionem, quibus proinde respondet Deus, spondetque resurrectionem, dicens: «Ecce ego aperio sepulcra vestra, et educeo vos ex eis,» etc.

PERIT SPES NOSTRA — in patriam revertendi.

Audisset sonus. — Sicut ramus a radice avulsus spem vitae non habet, ut radici rursus jungatur: ita nos a patria avulsi non speramus veniam, imo saepe desperat, nisi a spiritu Dei spes ei afflatur. Ossa ergo haec arida symbolum sunt extreme calamitatis, in qua omnia videntur homini naturae vires meliores esse desperata; sed tunc Deus invocatus maxime adesse et opitulari solet, etiam supra naturam. Ita permisit Deus Judaeos in Babylone atteri et consumi quasi usque ad ossa, ut eos doceret sperare in rebus desperatis, Deumque invocare, ac invocatus gloriose eos liberaret, et quasi a morte suscitaret. Hoc est quod ait *Isaiae* XXVI, 19: «Vivent mortui mei, interfecti mei resurgent:» et mei,» hoc est meo imperio, nutui et virtuti subditi, ut eos a morte suscitarem; hinc subdit *Isaia*: «Expergiscimini, et laudate qui habitatis in pulvere; quia ros lucis ros tuus,» q. d. Quam facile ros herbas aridas irrigando vegetat, et quasi vivificat: tam facile ego Deus, mea gratia et virtute vos aridos et mortuos ad vitam revocabo. Quare tunc beati dicent illud *Psalm.* LIV, 26: «Omnia ossa mea dicent: Domine, quis similis tibi?»

12. APERIAM TUMULOS. — Tumulos et sepulcra vocat carceres Chaldaeorum, et sub his carceres peccati: captivitas enim dicitur mors civilis, q. d. Ego vos liberabo a Babylonica servitute, ac patrem mundum eripiam a captivitate peccati (1).

(1) Exilium civibus, quibus cara est patria, instar sepulcra est, quia divisi a natali solo, sicut arbores a terra, unde trahebant alimentum vitae, pro mortuis sententur. Aperiendi ergo dicuntur tumuli, et inde evocandi, quia ab casillo, quod instat est tumuli, ad patriam, qua instat obtinet vita, revocandi sunt. Quamvis cur, cum ossa ista vehementer arida, quae praevalent oculis objecta erant, quibusque copiosus Hebraeorum populus exprimebatur, non esset de sepulcris extracta, sed pro campi superficie late dispersa (vers. 2), mox Deus dicit, exules illos, qui censentur pro mortuis, extrahendos fore de sepulcris. Quidam coniecit fuisse putat illa ossa prius, deinde extracta, et ut oculis obicerentur Prophetae, fuisse super terram factae. Dissimulata. Ego in hac dissimilitudine herendum non puto. Neque enim arbitror, singulatum omnino esse conceptum. Etenim cum rerum imagines componenda. Hic tantum significatur ossibus prius dissolutis atque dispersis, captivorum fortuna desperata, in eisdem jam colligatis nervorum nexu, et animatus spiritus, huiusmodi libertas, quae tunc exprimitur, cum extrahendi

14. HUCUM VESTRAM — scilicet Judaeam, et sub hac intelligit Ecclesiam.

16. SIVE TIBI LIGNUM UNUM. — Chaldaeus, tabulam; Septuaginta, virgam unam: resurrectionem et reditum a Babylone haecenus descripsit per parabolam ossium aridorum reviviscentium: parabolam eadem describit per aliam, sed similem parabolam ramorum, sive lignorum aridorum in manu Ezechielis unitorum, et quasi reviviscentium, ut fiant velut una arbor. Illa ab animalibus sumpta est; haec a plantis, quae similem habent animam et vitam: habent enim suas venas, fibras, medullam, succum, ramos quasi membra, radices quasi cor et stomachum, folia quasi comam, fructus quasi proles, instar animalium. Unde homo vocatur arbor inversa. Rursum, semen in terra moriens et mox revivescens, ac arbor in hieme moriens, in vero revivescens, symbolum est resurrectionis, uti ex Apostolo et S. Augustino docui I Cor. XV, 36. Porro arbor haec conflata ex duobus lignis, quasi ramis reviviscentibus, apposite significat Ecclesiam, quae ex variis hominibus et gentibus, antea sceleratis, et per peccata mortuis, nunc per gratiam reviviscentibus, conficitur, et in Christo coalescit. Vide Origenem homil. 7 in cap. x *Levit.* Jubeat ergo hic Propheta a Deo sumere duo ligna, id est sceptrum, scilicet unum Juda, qui adheret Israel, id est tribus Benjamin et Levi; alterum Joseph, sive Ephraim, id est decem tribuum: haecque duo in unum conlata jungere, ut fiat unum sceptrum, unum scilicet regnum, et una respublica. Nota: Sub duobus lignis significat duo regna, scilicet, unum Juda, alterum decem tribuum, quod vocat Samaritanum, Joseph et Ephraim: quia ex tribu Joseph, sive Ephraim (Ephraim enim fuit filius Joseph, et ab avo Jacob, Manassi fratri seniori praestus, factus est primogenitus, *Genes.* XLVIII, 20; quocirca tribus Joseph vocata est tribus Ephraim, *Numer.* I, 10, ortus fuit Jeroboam, primus rex Israelis, sive decem tribuum, rebellionis contra Judam et domum Davidis auctor.

Secundo, haec duo ligna conjuncta sunt: quia et decem tribuum multi se junxerunt Juda, cum sub Zorobabel, Esdra et Nehemia omnes et Babylone redierunt in Judaeam, et coaluerunt in unam rempublicam.

Tertio, sub his significat unionem Judaeorum et gentium in Ecclesia Christi. Christus enim a fecit utraque unum, *Ephes.* II, 14, ut in illo non sit Judaeus, et Graecus, sed omnes sint unum, *Col.* III, 11. Unde subdit: «Et erunt in unum in manu tua,» id est, ita ea junges, junctaque manum gestabis, ac si unum esset lignum (2).

dicuntur et sepulcris. Cumque haec omnia ita exprimitur aperte, ut nihil sit praeterea aliquod aliud necessarium; non puto de reliquo cuiquam laborandum.

(Rossmüller.)

(2) Sive hoc ita intelligendum, cohaerens duas hinc lictos in manu ipsius, ut sint unum lignum continuum,

JOSEPH LIGNO EPHRAIM, — id est, ut Chaldaeus, Joseph qui est tribus vel regnum Ephraim. Inde enim dicta sunt duodecim יְהוּדָה *sebatim*, id est tribus, quasi duodecim virgine ex eodem trunco, scilicet patre Jacob, prodeuntes. Nomen enim יְהוּדָה *sebet* virgam et sceptrum, indeque tribum significat: quaeque enim tribus suam habebat virgam, ut patet *Nam. xvii, 2.*

19. ASSUMAM LIGNUM JOSEPH (id est tribum et regnum Joseph, sive decem tribuum), QUOD EST IN MANU EPHRAIM, — quia primus rex Israelis Jeroboam, et fere alii sequentes fuere ex tribu Ephraim. Unde Chaldaeus vertit, *quae est tribus Ephraim.*

IN MANU EIUS. — Ita Romana: « ejus, » scilicet Dei; hebraice, *in manu mea*, scilicet Dei: ego enim Deus hic loquor; Septuaginta, *in manu Iuda, q. d.* Hominum malitia et emulatio, cum unum esset regnum Judaeorum, sub Roboam et Jeroboam scissum est in duo: mea vero potentia cum duo sint, aut potius nullum, rursus unum fiet: sicut tu duo ligna in manu tua ita junxisti, ut unum esse videantur.

Hoc autem fecit Deus non tam per Zorobabel, quam per Christum. Hic enim sustulit emulationem et contentionem inter Judaeos et Samaritas, ac utrosque in sua Ecclesia Deo sibi conjunxit, uti ipse ait, *Joan. iv, 21.*

22. FACIAM EOS IN GENTEM UNAM, — in unum populum fidelem et christianum.

IN MONTIBUS ISRAEL, — in Ecclesia Catholica: haec enim est vera Sion, et Israel. Vide dicta *Isaia cap. ii, 22.*

ET REX UNUS ERIT OMNIBUS IMPERANS, — puta, unus rex Christus (1). « Unum enim imperii corpus, unus animo regendum videtur, » ait Tacitus, lib. I *Anat.*, sicut ab uno gubernatore una navis. Si plures des, turbas afferes, non aliter quam « si duo soles velint esse, periculum est, ne incendio omnia perdantur, » inquit Serinus. Hic legitimus, imo ipsi vidimus, « discordantis saepe patriae non aliud remedium fuisse, quam si ab uno regeretur, » ait Tacitus lib. I. Nam, ut ait Plato in *Polit.*: *ὁ βασιλεύς ὡς θεὸς τῆ ἀσπίδα: rex, Deus quispiam humanus est.* Et Callimachus: *Ex Jove sunt reges.* Unde et Homerus, *ἱεραρχίας βασιλεύς, a Jove educatus reges nuncupat.* Et Livius, lib. XXVI: « Regnum (monarchia) ait, res inter deos hominesque pulcherrima. » Denique Homerus, *Iliad. β:*

Ἐὶς κείρατος ἑστω
Ἐὶς βασιλεύς
Hercus unicus esto,
Unicus et princeps.

23. DE UNIVERSIS SEDIBUS (id est habitaculis) suis, — in quibus vel habitaverunt, vel dispersi fuerunt

sive ad proceptum hoc pertineat, ut duos haec loca junctos in manu sua teneat, ut videatur esse unus haeculus.

(Rosenmuller.)
(1) Messia, inquit et ipse Rosenmuller, ad quem pertinere hoc vaticinium, apertum est ex vers. 24, 25. Cf. su-

quasi fugitivi, aut captivi, ubique altarum gentium idola et peccata imberberunt. Nam, ut ait Psaltes, *Psal. cv, 33:* « Commixti sunt inter gentes, et didicerunt opera eorum. »

24. DAVID REX SUPER EOS, — id est Christus filius Davidis erit rex et pastor omnium fidelium. (Hoc alludit Christus, *Joan. x, 16*, dicens: « Et alias oves habeo, quas non sunt ex hoc ovili: et illas oportet me adducere, et fiet unum ovile et unus pastor. » Unde de his ait: « In judicis, » id est preceptis, « meis ambulabunt super terram, quam dedi servo meo, » id est in Sion, id est in Ecclesia christiana.

25. PRINCEPS EORUM IN PERPETUUM, — quia « regni ejus, » scilicet Christi, « non erit finis, » *Luc. i, 33.*

26. FORNUS PACIS, — novum Testamentum quod nos Deo reconciliat, et totum spirat pacem, amorem, concordiam. Vide cap. xxxiv, 25. Porro ait, « percutiam foedus, » id est sanciam, pacisera, condam: quia foedera et pacta iniri solent stipulatione, id est mutua percussione manus; et quia sanciebantur percussione et mactatione victimarum foederalium. Unde Poeta:

Stabant, et caesa firmabant foedera porca.

Inde phrasid, icere, id est percute, foedus.

FUNDABO EOS — in Ecclesia, quasi firma terra et fundamento, imo petra.

DABO SANCTIFICATIONEM (id est sanctitatem) MEAM, — vel S. Eucharistiae sacramentum, ait H. Pintus. Sed nota: Hebraice est מִדְּבַחֲךָ *midbach*, id est, sanctuarium, sive templum meum, ut videt Chaldaeus, *q. d.* Habitabo cum christianis in Ecclesia, uti cum Judaeis olim habitabam in templo. Ita Vatablus. Hinc christiani sunt templum, in quibus habitat Deus, ut ait Apostolus, *I Cor. iii, 16*, et *II Cor. vi, 16*. Vide ibi dicta. Septuaginta vertunt *sancta*, in plurali, eodem sensu: nam ita vocant sanctuarium, quod olim divisum erat in Sanctum, et Sanctum sanctorum; licet *II. Pintus per sancta* accipiat septem sancta Ecclesiae Sacramenta.

27. ET ERIT TABERNACULUM MEUM IN EIS. — Nota: Ecclesiam vocat *tabernaculum*, uti paulo ante sanctuarium, vel templum vocavit. Ecclesia enim militans hic quasi degit in tabernaculo.

28. SANCTIFICATIO. — Hebraice *sanctuarium*, scilicet templum, id est Ecclesia sancta, ut dixi vers. 26.

Hoc alludit S. Joannes, *Apoc. xxi, 3*, imo haec ipsa Ezechielis verba citat, eaque adaptat Jerusalem praesens: in ea enim complebuntur, cum in terrestri, puta in Ecclesia militante, inchoentur, illudque innuit *vox in perpetuum*. Noster Turrianus, lib. *De Eucharistia*, haec accommodat S. Eucharistiae, in qua Deus, puta Christus, corporaliter

pra *xxiv, 22.* Male Grotius ad Zorobabelen, haec refert, qui neque re, neque nomine rex fuit. In iis veteris Testamenti locis, quibus de eo sermo, vocatur מֶלֶךְ *phoca, praefectus, gubernator*, vide *Malach. i, 8; Agg. i, 4, 14; ii, 2, 21; Esdræ, vi, 7.*

residet, ac per eam in Ecclesia quasi in tabernaculo suo remanet et habitat.

Est hoc capite locus didacticus, aequae ac moralis de futura omnium hominum resurrectione. Voluit enim Deus hoc schemate ossium revisiventium aegere in Judaeis, aequae ac in Christianis, fidem et spem resurrectionis, quae accit stimulus ad omnem virtutem. Nam, ut ait Tertullianus: « Spes Christianorum, est resurrectio mortuorum. » Haec de causa eandem Deus saepius claris miraculis hominibus representavit.

Primo, conservando corpora Sanctorum incorrupta. Hoc enim est specimen, et quasi preludium resurrectionis.

Tempore Theodosii Imperatoris, anno Christi 430, cum, ut multi referunt (licet id neget Baronius), magna Constantinopoli esset de resurrectione mortuorum dissertatio, Deus miraculo rem definit. Nam in lucem produxit septem fratres sanos et vegetos, qui Ephesi sub Decio fugientes persecutionem, in spelunca laterant et dormierant a Decio usque ad Theodosium, id est annos 181. Unde Theodosius, ut eos videret, Ephesum profectus est: exstat eorum quasi Sanctorum, titulo Septem dormientium, memoria in Martyrologio 27 Julii.

Testatur Metaphrastes in *Vita S. Antonii*, Episcopi et martyris, se vidisse ejus reliquias in sepulcro integras et vividas post ducentos a morte annos, adeo ut etiam coma capitis esset illaesa, et formae character consistere integer, pelle firma et extensa, ne amissis quidem pilis labri superioris. Figura quoque corporis suam conservabat compagem, sine ulla partium a se invicem disjunctione.

Sumus supra annum 352, inquit Thomas Bozius, lib. XIII *De Signis Ecclesiae*, cap. 11, ex quo Ubaldo Episcopo Eugubino e vita migravit, et tamen ego his aspecti vivida immaculataque ejus membra, ac propius intuitus sum sacerdotum manibus attractari, et in omnes partes versari, perinde ac si caro viva esset, non corruptioni obnoxia.

Ita anno Domini 771, Huberti Episcopi Leodiensis corpus, dum decimo septimo anno a morte ejus elevaretur, integrum illesumque cum caesarie, et mirifice fragrans repertum est, ut habet ejus *Vita 3 novembris.*

Ita S. Claudii Archiepiscopi Bisuntini corpus usque in praesens in S. Eugendi ecclesia, cunctis admirantibus incorruptum et integrum monstratur, innumeris coruscans miraculis, ut habet ejus *Vita die 6 Junii.*

Ita anno Domini 1170, S. Sigeberti regis Francorum corpus integrum inventum est, ac si dormiens illic jaceret, cum jam 572 annos jacuisset in sepulcro, inquit Sigebertus monachus in *Vita ejus 1 februarii.*

S. Ferreolus martyr, sepultus Viennae in Gallia, post multos annos inventus est integer et illesus,

ut videretur dormire, neque colore faciei demutatus, neque capillorum decisione turpatus, neque ulla putredine resolutus, inquit Gregorius Turonensis, *De Miraculis S. Juliani*, cap. 11.

Ita et S. Xaverii corpus virgineum Deus ad haec usque tempora integrum illesumque conservat. Haec sunt preludia resurrectionis.

Secundo, resurrectionem hanc futuram demonstravit Christus, ostendens se multoties post mortem in corpore glorioso: item Sancti apparentes post mortem. Ita S. Acholius Episcopus Thessalonicensis apparuit S. Ambrosio, dicens se in caelo requiescere, uti ipse refert, lib. III, *epist. 22.*

Ita S. Eugenia matri caesae apprensus habitu splendidissimo, cum multis virginibus: « Noli, ait, flere, sed letare: nam ego, et pater Philippus vivimus in quadam ineffabili martyrum letitia una cum Christo versantes, et conregnantes, qui te etiam non post multos dies ad hanc vitam evocabit. Meis autem fratribus conserva firmam ac stabile, quod est in Christo, signaculum, et assidue hortare, ut sint etiam mihi fratres animi, ut sic totum genus offeramus pulchrum donum Domino. » Ita habet ejus *Vita*, cap. xxxvii, apud Surium 25 decembris.

Ita S. Agnes post mortem parentibus apparuit, dicens: « Ne me quasi mortuum lugeatis; nam una cum his virginibus vivo apud illum in caelis, quem in terris tota mente dilexi, » uti refert S. Ambrosius, *serm. 90.*

Tertio, per unionem membrorum abscisorum ad corpus, vel eorum gestationem.

Scribit S. Gregorius, III *Dialog. xiii*, S. Herculani Episcopi et martyris caput, quo a Totila truncatus erat, quadragesimo post die in sepulcro inventum fuisse ita unitum corpori, ac si nulla ferri incisio illud tetigisset.

S. Wenceslaus Bohemus rex, ab iniquissimo fratre suo Boleslao interfectus, inventus est integer, discissaque auricula rursus capiti adhaerebat. Ita Dubravius, lib. IV *Histor. Bohem.*

Memorable, et pene inauditum est, quod legitimus in *Vita S. Stanislai*, Episcopi Cracoviensis, celebrantque Poloni in Sanctorum suorum Breviario, nimirum Boleslao regem trucidasse S. Stanislao, mox ministris regis ex rabie corpus Sancti in partes 72 dissectuisse, easque canibus et avibus devorandas projectisse: verum cunctis advolantes aquilae, Sancti corpori custodes et tutores se praebere. Post biduum clerus animos resumens, Episcopi sui membra requisivit et composuit. Res mira: Dei virtute factum est, ut illico ita simul concreverent, ac si nunquam divulsi fuissent. Dignus unus deat, sed ne istum quidem diu latere passus est Deus. Lucerna caelestis eum in viciniam piscinam conjecit, et a pisci devoratum demonstravit, quem exenterantes, digitum exemerunt, suoque loco restituerunt. Hoc est quod vidit hic Ezechiel, ossa ossibus, carnem carni, membra membris sociari; utique aperto

symbolo et argumento resurrectionis future. Nimirum Dominus custodit ossa Sanctorum suorum, unum ex his non conleteret. Quocirca S. Ambrosius in *Natali S. Nazarii et Celsi*: « Honoro ergo, inquit, in carne martyris exceptas pro Christi nomine cicatrices: honoro viventis memoriam in perennitate virtutis: honoro per confessionem Domini sacros cineres: honoro in cineribus semina eternitatis: honoro corpus quod mihi Dominum meum ostendit diligere, quod me propter Dominum meum docuit mortem non timere. Cur autem non honoret corpus illud fideles, quod reverentur et demones? quod et affligerunt insupplicio, sed glorificant in sepulcro. Honoro itaque corpus, quod Christus honoravit in gladio, quod cum Christo regnabit in celo. »

Non minus mirabile, magis etiam evidens resurrectionis argumentum, imo testimonium est, quod subijcio. Idem S. Stanislaus, cum a Boleslao rege urgeretur proferre tabulas vel testes venditionis agri, quem a Petro quodam ante triennium defuncto pro Ecclesia emerat, nec quisquam auderet pro eo testimonium ferre, omnibus regis iram mentibus; ipse spiritu zeloque Dei correptus: « Quoniam, inquit, diminute sunt veritates a filiis hominum, de terra veritas oriatur, et justitia de celo prospiciat. In nomine Jesu Christi cui servo; et cuius Ecclesiam tuor, recipio me abhinc tertio die ipsum Petrum vivum, testem veritatis et sequitalis causæ meæ ad hoc tribunal adducturum. » Inde tres dies orationi et jejuniis vacans, adit Petri sepulcrum, eumque nomine Dei omnipotentis compellans: « Exi, inquit, foras, Petre, ac sepulchre a vivis veritati mortuus de sepulcro perhibe testimonium. » Prodit ille triennalis mortuus, quem dextra apprehensum Stanislaus ad tribunal regis adducit. Tum ille: « Ego sum, inquit, Petrus, qui testimonium veritatis redditurus ex quietis sedibus huc venio. Hinc ego rus meum justo pretio vendidi, et addixi. » Regem deinde ac heredes suos increpat, quod sancto viro negotium absque causa faecissent. Ita habet ejus Vita et Breviarium Polonico die 13 maii. Ecce hic in Petro rediivo non tantum caro carni, et ossa ossibus copulata fuerunt; sed et ingressus est in ea spiritus, et vixerunt, quod ait Ezech. vers. 10.

S. Dionysius Areopagita, capite plexus, se erexit, et resumptum caput ad duo fere milliaria portavit, uti refert Hilduinus in ejus Vita.

SS. Ursus et Victor martyres, cum sexaginta sociis Thebeis sub Diocletiano et Maximiano capite truncati, et in flumen projecti, flumine egressi sunt, capita in manibus portantes, et ad locum, ubi nunc in honore eorum fabricata est ecclesia, venerunt. Mirabilia hæc, sed mirabiliora suc-

cedunt. Sancti enim martyres genua ad terram flectentes, quasi unius horæ spatio, priusquam corpora sua ad terram deponerent, cunctis cernentibus, orabant. Oratione facta, corpora sua ad terram dimiserunt, ac si dicerent: « Hæc requies nostra in seculum sæculi. » Ita habet eorum Vita.

Anno Domini 306, sub Deciano, S. Lambertus ob Christi fidem ab hero capite truncatus est, qui mox, resumpto capite, ultra quatuor passuum millia profectus est ad locum, ubi multi jacebant martyres occisi; tum dixit: « Exsultabunt sancti in gloria, » responderunt illi: « Et latitabunt in cubilibus suis. » Ita Vaseus.

S. Gregorius Turonensis, *De Gloria Confess.* cap. 1, refert S. Severinum, cum equitans a mespilo arbore peroneretur, ei maledixisse, eamque arefacisse. Post aliquot dies rediens, vidensque eam aridam, caput orare, dicens: « Tu, Domine, qui corpora nostra facies resurgere, præcipe ut revirescat hæc arbor: » moxque reviruit et revixit.

Perillustre est quod legimus in *Vita S. Joannis Chrysost.* Cum enim ipse in exilio Comanæ esset defunctus, civesque Constantinopolitani ejus corpus ad suam urbem reducere vellent, illud nulla vi aut ratione loco movere poterunt; donec Theodosius Imperator humillimas ad Chrysostomum quasi adhuc viventem litteras dedit, quibus culpæ in eum a matre Eudoxia admisse veniam precatus, enixe rogabat ut ad se suosque cives rediret: qua epistola supra corpus Saneli posita, subito moveri et traduci se permisit. Sed audi majora. Theodosius, omnium ordinum cultu et pompa stipatus, mira gratulatione illum excepit, atque in genua procumbens veniam matri postulans, rogavit ut tumuli ejus motus et strepitus consisteret. Nam per 33 annos jam is quæsiat, ab eo scilicet tempore quo ipsa Joannam aque ac Ecclesiam conusserat. Exoravit Imperator: confestim namque urna matris consistit et conquevit. Atque ubi Proclus Patriarcha Constantinopolitanus Sanctum secum in eodem throno collocavit, plebs circumfusa uno ore exclamavit: « Accipe thronum, o Pater! » Fertur ipse tum labia dudum clausa aperuisse, ac dixisse: Pax vobis, ut circumstantes et Proclus Patriarcha testati sunt, Ita ex Cosma Vestiario, Nicephoro et aliis Baronibus, anno Christi 438. An non ossa Sanctorum eorum Deo vivunt? nonne vivit Chrysostomus? Denique ossa S. Januarii, Pantaleonis, Nicolai, Andreæ & aliorum Sanctorum ebullire, et liqorem odiferum et saluiferum stillare, itaque quasi *verbo* videntur. Hoc est quod predixit Isaias *cap. LXVI, 14*: « Ossa vestra quasi herba germinabunt. » Vide ibi dicta.

CAPUT TRIGESIMUM OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Egit de regno Israel et Christi, ac de resurrectione, nunc agit de contrario regno Antichristi, scilicet, de ejus ductibus, et exercitu Gog et Magog, eorumque potentiam, deinde cladem prædicat. Cum suo ergo Ecclesia et mundi finem prophetia pariter imponit Propheta. Hoc ergo capite, primo, Gog arma, copias et gentes auxiliaves, vim et impetum qua Ecclesiam, ac nominatim Hierosolimam tunc fidelem et christianam invadat, describit. Inde, vers. 17, ejus stragem persequitur: quod scilicet mutuis caedibus, peste, igne, lapidibus et fulmine de celo in ejus copias misso, interibunt omnes (1).

1. Et factus est sermo Domini ad me, dicens: 2. Fili hominis, pone faciem tuam contra Gog, terram Magog, principem capitis Mosoch et Thubal: et vaticinare de eo; 3. et dices ad eum: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad te Gog principem capitis Mosoch et Thubal; 4. et circumagam te, et ponam frenum in maxillis tuis: et educam te, et omnem exercitum tuum, equos et equites vestitos lorice universos, multitudinem magoam, hastam et clypeum arripientium et gladium. 5. Perse, Æthiopes, et Libyes cum eis, omnes scutati et galeati. 6. Gomer, et universa agmina ejus, domus Thogorma, latera Aquilonis, et totum robur ejus, populique multi tecum. 7. Præpara, et instrue te, et omnem multitudinem tuam, qua coæcervata est ad te: et esto eis in præceptum. 8. Post dies multos visitaberis: in novissimo annorum venies ad terram, qua reversa est a gladio, et congregata est de populis multis ad montes Israel, qui fuerunt deserti jugiter: hæc de populis educta est, et habitabant in ea confideret universi. 9. Ascendens autem quasi tempestas venies, et quasi nubes, ut operias terram tu, et omnia agmina tua, et populi multi tecum. 10. Hæc dicit Dominus Deus: In die illa ascendent sermones super cor tuum, et cogitabis cogitationem pessimam: 11. et dices: Ascendam ad terram absque muro: veniam ad quiescentes, habitantesque secure: hi omnes habitant sine muro, vectes et portæ non sunt eis: 12. Ut diripias spolia, et invadas prædam, ut inferas manum tuam super eos, qui deserti fuerant, et postea restituti, et super populum, qui est congregatus ex gentibus, qui possidere cepit, et esse habitator umbilici terra. 13. Saba, et Dedan, et negotiatores Tharsis, et omnes leones ejus dicent tibi: Numquid ad sumenda spolia tu venis? ecce ad diripiendam prædam congregasti multitudinem tuam, ut tollas argentum, et aurum, et auferas suppellectilem, atque substantiam, et diripias manubias infinitas. 14. Propterea vaticinare, fili hominis, et dices ad Gog: Hæc dicit Dominus Deus: Numquid non in die illo, cum habitaverit populus meus Israel confideret, scies? 15. Et venies de loco tuo a lateribus Aquilonis tu, et populi multi tecum, ascensores equorum universi, cælus magno, et exercitus vehemens. 16. Et ascendes super populum meum Israel quasi nubes, ut operias terram. In novissimis diebus eris, et adducam te super terram meam: ut sciant gentes me, cum sanctificatus fuero in te in oculis eorum, o Gog! 17. Hæc dicit Dominus Deus: Tu ergo ille es, de quo locutus sum in diebus antiquis, in manu servorum meorum prophetarum Israel, qui prophetaverunt in diebus illorum temporum, ut adducerem te super eos. 18. Et erit in die illa, in die adventus Gog super terram Israel, ait Dominus Deus, ascendet indignatio mea in furore meo. 19. Et in zelo meo, in igne iræ meæ locutus sum.

(1) Duo capita que sequuntur ad gloriosas populi Dei victorias de hostibus pertinent.

Variis de Gog et Magog sententiis a Cornelio nostro relatis addi potest, quæ a Calmeto propugnantur in *Dissertatione de Gog et Magog*, et juxta quam hic prædicatur

clades Cambysis, Persarum regis, ex Ægypto rediens et in montibus Judææ in valle Sison seu in valle viatorum ex Assyria in Ægyptum, morientis. Huic sententiæ multi interpretes accedunt.